

Как правило, реликварии выполняли из серебра или золота⁵. В данном случае вероятнее всего предположить, что хранилище выполняли из золота, поскольку оно предназначалось для дорогой и чрезвычайно почитаемой реликвии, его заказчиками выступали люди, имевшие высокий сан (католикос Алуанка и княжеские дети), в исполнителем был «великий мастер золотого дела».

Касаясь вопроса формы памятника заметим, что на востоке христианского мира издавна бытовали две традиционные формы хранилищ для частиц креста с Голгофы. В Византии это были ставротейки—ковчезицы с выдвигаемыми крышками⁶. На Кавказе предпочтение отдавали реликвариям—триптихам прямоугольной формы.

Что касается размеров реликвария, то они, скорее всего, были невелики. Главный аргумент в пользу такого предположения—краткость вкладной надписи, которую, судя по всему, довольно точно воспроизвел Мовсес Каланкатуаци. Она наверняка, как на всех армянских хранилищах, размещалась на тыльной стороне реликвария, вероятно, гравированная, как на «реликварии времени Гетума»⁷.

⁵ Из армянских памятников приведем следующие: «Скеврский реликварий» 1293 г.; «Реликварий времени Гетума II» 1296 г.; триптих «Хотакерац сурб ишан» 1300 г.

⁶ А. В. Банк. Византийские серебряные изделия XI—XII в. в собрании Эрмитажа.—Византийский временник. 1958. Т. XIII, с. 211—221; т. XIV, с. 234—242.

⁷ А. Яковкин. О «реликварии времени Гетума». — Историко-филологический журнал. 1974, № 3, с. 263—266. (На оборотной стороне памятника, размеры которого 8×7×2 см, выгравирована вкладная надпись в 13 строк).

Сравнивая ее с сохранившимися армянскими памятниками подобного рода, мы вправе предположить, что убранство реликвария католикоса Алуанка Мпизале было скромным—это примечательная особенность большинства армянских изделий золотых и серебряных дел мастеров.

Приведенные здесь данные в первую очередь интересны для нас упоминанием Варазо. Насколько нам известно, это самое раннее упоминание в армянских источниках создателя конкретного памятника художественного серебра. Остаться в анналах истории столь раннего периода из лиц художественных профессий могли лишь единицы. Работавший в начале VIII в. Варазо удостоился этого. По-видимому, примененный к этому мастеру эпитет «великий» не следует понимать как простую метафору. Изготовление хранилища для столь дорогой реликвии, как животворящий крест, естественно должны были поручить очень искусному мастеру. Таким и был Варазо, открывающий длинный список мастеров золотых и серебряных дел Армении⁸.

А. Я. КАКОВКИН (Ленинград)

⁸ В литературе фигурировал «армянин Иоанн Истмей»—искусный поддельватель ювелирных изделий, живший в конце V в. в Антиохии и Константинополе (F. Macler. Un calice arménien (?) de la région d' Antioche. REA, t. IX, fasc. 2, Paris, 1929, p. 259—271). Однако ни у Малла, ни у Феофана, на чьих хрониках основывался Ф. Маклер, нет указания на национальную принадлежность Иоанна Истмея. К тому же некоторые исследователи сомневаются в достоверности сведений об этом мастере (В. Н. Залеская. Письменные источники о художественной обработке металла в византийской Сирии.—Палестинский сборник, 1969, № 19 (82), с. 190).

ԱԿԱԳ. ԱԿԱԿԻ ՇԱՆԻՉՆԻ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՅ-ՎՐԱՑԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

1. Два чано-мнингрельских суффикса в грузинском и армянском языках. 1. Суффикс происхождения: յօ -ագ в грузинском языке. 2. Глагольный суффикс ույ-ւոյ в северо-армянских наречиях и

говорах.—Записки Восточного отделения Русского арх. общ-ва, т. 23, 1916, с. 365—372.

Վերահրատարակած է՝ Ա. ՇանիՉի, Աշխատություններ, հ. 1, Քրիիսի, 1967, էջ 20—27.

2. Քառանգ. շ. (Վան) Տեր-Գրիգորյան, «Մշակր» և հայ-վրացական փոխհարաբերութունը (էջեր իմ հիշողութիւններէից)։—«Պրոմէթէոս», 1918, № 1, էջ 90—93, № 2, էջ 90—93.
3. Աղշույն հայոց համալսարանին (հայկական հասլսարանի բացման առթիւ)։—«Ստիււալ-լոս սարմէ», 25 հունվարի 1920, № 736, էջ 3.
4. Новооткрытый алфавит кавказских албанцев и его значение для науки.—Известия Института языка, истории и материальной культуры им. акад. Н. Я. Марра, т. IV, 1938, с. 1—68.
5. Ակադեմիկոս նիկողայոս Ման (ծննդյան 75-ամակի առթիւ)։—«Կոմունիստի», 1 փետրրվարի 1940, էջ 3.
6. Հայերենի ալիան վերջածանցի ծագման շարչ (զեկուցման թեզեր)։—Քրիլիսիի համալսարանի գիտական նստաշրջան. 1940, 7—11 մայիսի Աշխատանքային ծրագիր և զեկուցումների թեզեր, էջ 143.
7. Նուրբզվան արձանագրութիւն Գրեմիում։—«էնիմիկոս մոսմբէ», հ. 5—6, 1940, էջ 1—11.
8. Новый труд по армянской диалектологии (критический отзыв о сочинении А. Гарибяна «Новая ветвь армянских диалектов»)։—Քրիլիսիի հասլսարանի աշխատութիւններ, հ. 15, 1940, էջ 7—28. Նույնը՝ ԱրմֆԱնի «Տեղեկագիր», 1940, № 4, էջ 100—119.
9. Գրախոս.՝ А ч а р я н Р. Словарь армянских имен, т. I, Ереван. 1942.—Известия АН АрмССР, отделение языка и литературы, 1944, № 5, с. 73—76.
10. Теория скрив в применении к спряжению глаголов древнеармянского языка (Тезисы доклада)։—Совместная научная сессия отделений общественных наук (в Тбилиси и Ереване) 22—30 мая 1948. План работы и тезисы докладов. Тбилиси, 1948, с. 20—23.
11. Ստուգարանական պրպոտմներ—2. Կարս, Բանա. Արտանուչ (զեկուցման թեզեր)։—Քրիլիսիի համալսարանի գիտական նստաշրջան, 1952 թ., 20—22 հունիսի. Աշխատանքային ծրագիր և զեկուցումների թեզեր, Քրիլիսի, 1952, էջ 10—11.
12. Порядок букв грузинского, армянского и албанского алфавитов. Материалы по истории Азербайджана.—Труды Музея истории Азербайджанской ССР, т. 2. Баку, 1957.
13. Սուլխան-Սարա Օրրելիանիի Վրացերենի բառարանը։—«Իրանաաուրուի ձիերանի», հ. 12, 1959, էջ 13—17.
14. Грузинская надпись XIII века в сел. Кош (Армянская ССР)։—Ձեռ. Ինստի «Տեղեկագիր», I. 1959, с. 7—19.
15. Новые данные об алфавите кавказских албанцев.—Труды первой конференции закавказских университетов. Баку, 1959, с. 201—206.
16. Крптографическая запись в одной армянской рукописи из Мюнхенской коллекции.—ՀՍՄԻ ԳԱ «Տեղեկագիր» (հաս. գրա.), 1960, № 9.
17. Язык и письмо кавказских албанцев.—Вестник Отделения обществ. наук АН ГССР, 1960, № 1, с. 168—189.
18. Հայոց ազգային տոնին (Մեարոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամակի առթիւ)։—«Սարճոթա խելովներա», 1962, № 7, էջ 14—17.
19. Անտոն I-ի ազգեցութիւնը գրական վրացերենի մոտ և հին վրացական հուշարձանների վիճակը նոր Կտակարանի զրգերի հրատարակութիւններում (Ակնարկ գրական վրացերենի պատմութիւնից)։—Վրաց հրս լեզվի ամբիոնի աշխատութիւններ, հ. 9, 1964, էջ 1—9.
20. Թագակրաց պատմական ու ներրոգականի սկզբնատողերը։—Քրիլիսիի համալսարանի աշխատութիւններ, հ. 114, Բանասիրական գրտութիւնների շար, 1965, էջ 23—28.
21. Գրախոս.՝ Новый взгляд на природу спряжения новоармянского языка.—Труды Тбилисского университета, т. 116, серия востоковедения, т. 5, 1965, с. 423—438.
22. Աշխատութիւններ, հատ. 2. Ընձենավորի հարցեր 1, Քրիլիսի, 1966.
23. Գրեմիի արձանագրութիւնները։—«Ղամբելի», 25 օգոստոսի 1966, էջ 2.
24. —ուր-ի վերածանցավոր կանանց անձնանուններ հին վրացերենում։—Վրաց հրս լեզվի ամբիոնի աշխատութիւններ. հ. 11, «Ստիւրիլեն» 1968, էջ 7—16.
25. Բարանայի ամբոցի արձանագրութիւնը (Հայկական ՍՍՀ)։—Նույն տեղում, էջ 17—26.
26. Պրոֆ. Վրոտ Արուսաձեի հիշատակին։—«Մացնէ», 1968, № 5, էջ 242—246.
27. Գրախոս.՝ Մ. Անգրեճիկաշվիլի. Ակնարկներ իրանա-վրացական լեզվական հարաբերութիւններէից, հ. 1, 1966.—Վրաց հրս լեզվի ամբիոնի աշխատութիւններ. հ. 11, «Ստիւրիլեն» 1968, էջ 145—153.
28. Грузинская надпись XI—XII вв. из Армении.—Նույն տեղում, էջ 143—144.
29. Этимологические заметки: арм. oriogd «девица, барышня» и Арճիսա Авишян.—

- Известия АН СССР. Серия литературы и языка, т. 27. вып. 5, 1968, с. 452—455.
30. Ստուգաբանական դիաղոսիկներ. շեռարուսա. — Լիտերատուրայի սաբարթվելոս, 30 հոկտեմբերի 1970, էջ 3:
31. Մամասարխիսը XI դարի Վրաստանում (գեղուցման թեղեր). — Թրիլիսի համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի 14-րդ գիտական նստաշրջան. Աշխատանքային ծրագիր և գեղուցումների թեղիտներ, 1970, էջ 5:
32. Տանուաեր թե՛ ոստիկան. — Մնաթորիս, 1970, № 6, էջ 159—166:
33. Великий домашник Запада Григорий Бакурпанис-дзе и Грузинский монастырь, основанный им в Болгарии, Тбилиси, 1970.
34. Մամասարխիսը XI դարի Վրաստանում. — «Մացնե» (լեզվի և գրականության շար), 1971, № 1, էջ 105—114:
35. Վրաց ժանրը Բուլղարիայում և նրա Սահմանի վրացական խմբագրությունը, Թրիլիսի, 1971:
36. Անիի պեղումների պատմությունից. — Երոշա, 1972, № 7, էջ 16—17:
37. О строителе Петрицонского монастыря Григорий Бакурпанис-дзе. — «Մացնե» (պատմ., հնագիտ., ազգագր. և արվ. լուսաշար), 1973, № 4, էջ 170—177.
38. Հայերեն արատարակության աթիվ [Խոսքը Ա. Շանիսի շՀին վրացերենի բերականությունն աշխատության հայերեն թարգմանությանն է վերարերում]. — Ակակի Շանիսի, Հին վրացերենի բերականություն, Երևան, 1983, էջ 7—9:

Կազմեց՝ պատմ. գիտ. դոկտոր
Պ. Մ. ՄՈՒՐԱՎՅԱՆ